

З ДОСВІДУ ЗБЕРЕЖЕННЯ Й РЕСТАВРАЦІЇ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ

Марія Єгурнова (м. Кіровоград)

Утвердження України як незалежної держави нерозривно пов'язане з плеканням національної культурної спадщини, що є однією з передумов нашого шляху в майбутнє.

Законом України "Про охорону культурної спадщини" визначено, що всі пам'ятки історії та культури на території України охороняються Державою.

Головними напрямками діяльності музею в системі пам'яткоохоронної справи є формування механізмів реалізації зазначеного Закону в музеях області, забезпечення повноважень у сфері виявлення, обліку, збереження, використання і пропаганди пам'яток історії та культури.

З метою збереження музейної колекції краєзнавчим музеєм як провідним науково-методичним центром в області організовано впровадження у діяльність музеїв сучасних автоматизованих інформаційних технологій.

Здійснено комплексне дослідження фондів музеїв, що працюють на громадських засадах.

На тимчасове зберігання до фондів обласного краєзнавчого музею передано з музейних закладів області понад 700 музейних предметів "групи ризику", позаяк саме в цьому музеї створено такі умови, що забезпечують зберігання орденів, медалей, зброї, ікон, рідкісних монет.

Триває фотофіксація унікальних музейних предметів, що складається з кількох етапів, враховуючи тематику та потребу першочергового втручання. До фотофіксації спонукало багато причин, одна з яких – неодноразове експонування унікальних предметів колекції О. Ільїна та предметів з дорогоцінних металів, творів живопису, іконопису, археологічних знахідок не тільки в музеї, але й за межами міста, області.

Історія Кіровоградського обласного краєзнавчого музею починається з

1883 р. зі створення при Єлисаветградському реальному училищі історико-природничого музею, відкритого на матеріалах археологічних, геологічних, етнографічних знахідок наукових експедицій Володимира Ястребова (1855–1990) – археолога, фольклориста, першого дослідника етнографії нашого краю, автора численних статей, книг, у тому числі наукової праці "Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии (1894).

Значну частину музейних фондів і наукової бібліотеки склали наукові праці історичного, географічного, правового напрямку (видання XVIII–XIX ст.), дослідницькі праці російських та зарубіжних учених, надані Санкт-Петербурзьким університетом, церковні видання (біблії, євангелія XVIII–XIX ст.).

Після поглибленого обстеження книжкового фонду музею було встановлено, що більшість раритетних видань знаходилася не на зберіганні основного фонду музейного зібрання, а у фондах наукової бібліотеки та на тимчасовому зберіганні. Таким чином, на початку 1990-х рр. виникла необхідність упорядкувати фондові та бібліотечні зібрання, виявити саме ті, що слугуватимуть ключовими експонатами в нових експозиціях.

Завдяки роботі музейних науковців та реставраторів було вилучено з тимчасового збереження матеріали зібрання понад 100 примірників стародруків та рукописних раритетів для передачі їх до основного фонду та подальшої реставрації. Складання паспортів та науковий опис проводився за новим зразком уніфікованого паспорта, що давав змогу вводити нові надходження до інформаційної системи (1994–1999 р.р.).

Київськими реставраторами С. Прудниковим та А. Горішняк було відібрано найцікавіші предмети (за музейними експозиційними критеріями) та рекомендовано відреставрувати впродовж року три книжки й Жалувану грамоту.

Згодом, завдяки спонсорським коштам (банк "Новий"), було відновлено дві друковані книжки "Уложение о наказаних царя Алексея Федоровича (1664), "Описание об египтянах и других народах" (XVIII ст.), рукописну книгу "Житіє Петра Великого" (1743) та "Жалувану грамоту царя Федора Олексійовича" (XVIII ст.). Вони прикрасили експозиції виставок "Єлисаветград та єлисаветградці", "Регалії 3-х століть", "Порцеляна XIX століття", "Театральні костюми корифеїв театру".

Вироби інших речових груп (порцеляна, скло, кераміка, тканини, предмети побуту й прикраси, нумізматики, столові набори зі срібла, церковні тканини, зброя, що увійшли до експозиції нових виставок, також були ретельно відібрані та відновлені реставраторами науково-дослідницького сектору Харківського художньо-промислового інституту (реставратори В. Крицький, Ю. Дерев'янка, С. Давидова, В. Давидов).

Найатрактивнішою виставкою із серії "Врятовані реліквії" стала нова експозиція музею "Кров брата твого", що репрезентувала зброю, починаючи з археологічних знахідок до періоду Великої Вітчизняної війни не лише за хронологічним принципом, але й за типологією. Перлинами її були парадні європейські шпаги (XIX ст.), кавказькі кинджали (XIX–XX ст.), кременеві рушниці (XVII ст.), козацька зброя (ятагани, шаблі (XVIII ст.). Усі зазначені попереду предмети були відреставровані за рахунок бюджетних та значною мірою спонсорських коштів.

Нова доба повертає нам із забуття багатьох славних синів України і поміж них Володимир Винниченко – видатний письменник, публіцист, політичний діяч, Голова першого Уря-

ду Української Народної Республіки. У 1918–1919 рр. він очолював Директорію. Через складні події він вимушений його неодноразово залишати Батьківщину. Відчайдушні спроби повернутися в Україну під час останньої еміграції були безрезультатними. Останні роки життя наш земляк жив у Мужені (Франція). Помер В. Винниченко 1951 р. Його архіви й особисті речі зберігалися дружиною – Розалією Лівшиц, а після її смерті друзями-однодумцями – художниками Ю. Кульчицьким та І. Нижник-Винників. На початку 90-х років XX ст. меморіальні речі були передані в Україну за безкорисливого сприяння багатьох організацій і приватних осіб. Серед них – Парламент України, ЮНЕСКО, Українсько-американський фонд "Відродження", Кіровоградський обласний краєзнавчий музей, депутати, громадські діячі, письменники України – В. Панченко, Т. Марусик, О. Сліпченко, В. Кобзар, Ю. Кочубей. Архів В. Винниченка зберігається в Колумбійському університеті. Меморіальні речі, зарубіжні прижиттєві видання, меблі кабінету, малярські роботи, власні художні твори (натюрморти, пейзажі) складають єдину у світі меморіальну колекцію – "Кабінет В. Винниченка" і прикрашають експозицію нашого музею.

Термінові роботи по консервації та реставраційні заходи проводилися харківськими реставраторами Ю. Дерев'янком та В. Крицьким (на той час – співробітниками навчально-виробничого підприємства "Біатрон").

Вишуканість і добротність меблів вимагали від реставраторів високого професіоналізму. До роботи залучалися місцевих колекціонерів-консультантів, фахівців-мистецтвознавців, оскільки меблі кабінету, його начиння, являли собою предмети різних стилів. Книжкова шафа з червоного дерева в стилі ампір з прикрасами із позолоченої бронзи (лаврові вінки, гірлянди квітів, крилаті жіночі постаті в античному одязі, що символізують перемогу) фрагментів мала значні втрати

основного матеріалу та декору, що надавав їй монументальності й парадності (XIX–XX ст.).

У колекції – два письмових столи у стилі раннього французького класицизму (великий двотумбовий з трьома шухлядами та малий з двома шухлядами). Кришки обох столів обтягнуті синім сукном. Складовою частиною кабінету є робоче крісло – коритце, що має високу, фанеровану червоним деревом спинку, яка охоплює сидіння з трьох боків. Сидіння з настилом, шкіряне.

Невід'ємною приналежністю кабінету є друкарська машинка фірми "Mercedes-Selecta" з російським шрифтом. Доповнюють кабінет деталі та дрібниці – настільна лампа з абажуром, кілька вишуканих пеналів з дерева та каменю, письмове приладдя з кольорового скла, лакова дерев'яна підставка для паперів, прикрашена рослинним орнаментом – золоченим розписом, та настільний годинник.

Серед речей особистого користування Володимира Кириловича – кишеньковий годинник "ОМЕГА", похідний блокнот у шкіряній обкладинці, із засушеною квіткою, візитка самого В. Винниченка, портмоне, бритва для гоління та шкіряний брус для правки бритви.

Річ, що характеризує особливу любов Винниченка до Батьківщини – пулярис із українською землею, яку брав патріот у першу еміграцію (1907–1914). Володимир Винниченко зберігав її до кінця життя.

Очевидна різноманітність меморіальних речей та матеріалів їх виготовлення, їх складне комбінування, наслідки плину часу та його впливу на предмети передбачає наступний етап реставраційних робіт.

З останніх надходжень, переданих у 2000 р. через професора, проректора Києво-Могилянської академії В. Панченка, завідуючого канцелярією Української вільної академії наук, що в Нью-Йорку, Оксаною Радиш – особиста печатка для сургучу з китайським ієрогліфічним текстом, прикрашена зображенням священного ФО –

китайського божества в образі собачки – пекінеса, охоронця домашнього вогнища, священних могил предків. Разом з печаткою надійшла підставка для паперу з каменю у формі людської фігурки з піднятими руками, етюд на дереві, виконаний олією – куточок маєтку в Мужені.

У музеї зберігається відшукане місцевим краєзнавцем поки що єдине фото похорону батька письменника, що помер на початку 30-х рр. (не експонується, оскільки потребує реставрації).

Колекцію Олександра Борисовича Ільїна (1920–1993) – колекціонера бібліофіла, краєзнавця – було вилучено з приватного володіння й описано судовими виконавцями згідно з постановою Кіровоградського районного суду у січні 1994 р. За розпорядженням представника Президента України в Кіровоградській області до фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею передано для зберігання, вивчення та використання зібрання старожитностей, творів мистецтва, приладів, документів архівного характеру, предметів побуту, до Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д. І. Чижевського – зібрання стародруків, раритетів та сучасних книг.

Колекція надійшла до фондів обласного краєзнавчого музею у вкрай незадовільному стані. Усі питання стосовно роботи з колекцією вирішувала науково-консультативна комісія, створена розпорядженням представника Президента України в області в 1994 р. (17.01.1994 р. № 5).

Практичну роботу з колекцією ускладнювало багато факторів: труднощі в залученні до роботи належних спеціалістів по атрибуції творів східного мистецтва та інших раритетів, недосконале обладнання для дослідження предметів з дорогоцінних металів та брак фондової площі для задовільного зберігання колекції.

Великий громадський інтерес, викликаний численними публікаціями в пресі України, ближнього та дальнього

го зарубіжжя, телевізійними репортажами, спонукав дирекцію музею щонайшвидше підготувати колекцію для експонування.

Упродовж 1994–1996 рр. працівниками музею здійснювалася робота по складанню списків, систематизації предметів по групах зберігання, очищенню предметів колекції, яких налічувалося понад чотири тисячі.

Отже, через кілька місяців після надходження колекції до фондів музею було здійснено перше її експонування під назвою “Кунсткамера О. Ільїна”. Саме такого характеру набула надзвичайна різнопланова колекція, аналогів якій не знав ні музей, ні місто взагалі.

До атрибуції предметів колекції були залучені музейні фахівці, консультанти, науковці з вищих навчальних закладів, обласного державного архіву, колекціонери. Таким чином, у результаті попередньої атрибуції було відібрано предмети для реставрації з кожної групи зберігання, а також описано 136 предметів археології (керівник Кіровоградської обласної археологічної експедиції М. Тупчієнко), 85 творів живопису, іконопису, 25 графічних творів (зав. відділом образотворчого мистецтва Києво-Печерського заповідника Н. Романова), 301 одиниця предметів з дорогоцінних металів – церковне начиння, предмети побуту, прикраси (виконуюча обов'язки директора музею історичних кошовностей Національного музею історії України Ж. Арустамян). Було також розпочато експертизу дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння групою експертів Східного та Центрального державного управління пробірного нагляду (660 предметів). Оперативно та досить професійно було здійснено реставрацію меблів та предметів з дерева, які стали експозиційною площею для демонстрації “Кунсткамери О. Ільїна” (9 шаф та буфетів, 3 тумби, 3 столи, 2 напольних та 4 настільних годинники, іконостас, кіоти, стільці і крісло).

Упродовж останніх трьох років за сприяння облдержадміністрації про-

фінансовано реставрацію ікон з колекції О. Ільїна: Богоматір Казанська (XVIII ст.), Богоматір Одигітрія (XVI ст.), Св. Варвара-Великомучениця (XIX ст.). Відновлення творів сакрального мистецтва здійснили художники-реставратори Національно-дослідницького реставраційного центру України А. Безкровний та Т. Бичко. Музей і надалі планує продовжувати реставраційні роботи творів сакрального мистецтва, пов'язаних з історією заснування Кіровограда.

Напередодні 2003 р., оголошеного Президентом України Роком культури, обласним краєзнавчим музеєм було розроблено Програму розвитку музейної справи в Кіровоградській області на період до 2005 р. з розділом “Збереження пам'яток музейного фонду України”.

Рік культури в Україні розпочався знаковою подією в культурному житті міста. Уперше за історію існування краєзнавчого музею було відреставровано храмову ікону, святиню українського народу – диптих “Покрова Пресвятої Богородиці та Свята Великомучениця Параскева” (XVIII ст.) Свято Покрови належить до Великих свят, особливо вшановане українським козацтвом, а Цариця Небесна завжди покровительствувала козакам. Про причетність ікони саме до нашого краю свідчать написи на лицьовому боці ікони “Образ сей отменил Данило Горб, козак Сечи Запорожской Ирклевского куреня 1752 года генваря 15 дня”. Текст на звороті вказує на поповнення ікони братами й сестрами храму Петро-Острова (нині Новомиргородський р-н Кіровоградської обл.). Саме тоді на території краю знаходилися козацькі зимівники.

Покровська ікона та ще дві богородичні (Казанської Божої Матері (XVI-II ст.) та Одигітрія (XVI ст.)), які були відреставровані в межах програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 рр. київськими реставраторами, стали достойним подарунком до святкування 250-річчя заснування міста (1754 р.

– рік заснування фортеці Св. Єлисавети).

Безперервний розвиток музейної справи передбачає впровадження нових технологій. Тільки поглиблене вивчення музейних фондів, організація поетапної реставраційної роботи, згідно з перспективними планами експозиційної роботи, дозволить музею зберегти найцінніші краєзнавчі раритети в майбутньому.

1. Закон України "Про охорону культур-

ної спадщини".

2. Загальнодержавна програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки.

3. Актуальні проблеми фондової роботи музеїв. Тематичний збірник. – К., 1988.

4. Кролау Е. Організація роботи по збереженню музейних цінностей. Конспект лекцій. – М., 1985.

5. Наш край у XVIII ст. // Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції. – Кіровоград, 2002.

6. Основы музейной консервации и исследования произведений станковой живописи. – М., 1976.

САМУЇЛ ЯН ОЖГА – ФУНДАТОР ЦЕРКВИ АРХИСТРАТИГА МИХАЇЛА ІЗ СЕЛА ДОРОГИНКИ

Роман Захарченко (м. Київ)

Сучасний стан українських історичних академічних досліджень, на превеликий жаль, у деяких випадках справляє враження, ніби вони знаходяться у лещатах стереотипів радянського краєзнавства, через що навіть деякі беззаперечні істини нівелюються, не витримуючи найменшої критики.

Яскраво ілюструє цю ситуацію проблема датування церкви Архистратига Михаїла із с. Дорогинки, яка нині знаходиться в експозиції Музею і є її символом, будучи зображеною на емблемі скансена. Не вдаючись до деталей, зазначимо, що в часописі "Пам'ятки України" були опубліковані результати дослідження автора цих рядків, де на основі значного масиву новозалучених архівних документів встановлене істинне датування храму. Усіх зацікавлених, а надто опонентів, відсилаємо до цього джерела. А зараз спробуємо зосе-

редитися на основних моментах згаданого питання.

Річ у тім, що храм, який до цього часу вважався зведеним 1600 р. на основі лише однієї необґрунтованої згадки в Л. Похилевича, насправді був закладений аж... на півтора сторіччя пізніше – 24 червня 1750 р. Випадково натрапивши на джерела, присвячені виникненню згаданої споруди, ми звернули увагу на цю невідповідність, адже йдеться не про розбіжність у кілька років. Ще більше здивував той факт, що приурочуючи в 2000 р. до "400-ліття" храму наукову конференцію, ніхто із її учасників не надав інформації із того автентичного документа, який би став підставою для подібних узагальнень. Однак уже цей випадок із невідповідністю датування у праці Похилевича наводить на думку про наявність у його розвідках інших перекручень, помилок, цитат із